

SĂRBĂTORILE DE IARNĂ ÎN OBICEIURILE TRADIȚIONALE ROMÂNEȘTI: SFÂNTUL TRIFON

CONSTANTIN BĂRBULESCU

Legendele Sfântului Trifon

Cu altă ocazie ne-am ocupat de ritul *târcolirii viei* care (pentru zona cercetată — jud. Mehedinți) avea loc la 1 ianuarie, 6 ianuarie sau 9 martie. În răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu însă, peste tot în sudul țării, din Oltenia până în Dobrogea¹ data practicării era 1 februarie — Sf. Trifon sau Trif. La fel în Bulgaria unde Sf. Trifon este patronul proprietarilor de vii, grădinarilor și crășmarilor.

Vom încerca să stabilim coordonatele mitologice ale acestui personaj. Poporul îl denumește *Sf. Trifon*, *Trif*, *Trif cel Nebun*², *Trifon al lăcustelor* (Dobrogea, Muntenia)³, și ziua sa — 1 februarie — prin părțile Muscelului poartă denumirea de *Viermăritul*⁴ iar în Banat *Ziua Omizilor*⁵. Avem astfel câteva elemente ale *statutului* său mitologic. După informații românești Sf. Trifon este patronul câmpului, livezilor, grădinilor, fânețelor, pădurilor și nu în ultimul rând al viilor (Dobrogea) pe care le apără de omizi, viermi, lăcuste, gândaci. Totodată are în puterea sa și fiarele, mai ales lupii și, prin urmare, vitele și turmele⁶ (vezi tabelul nr. 1).

Deci o zonă foarte vastă de acțiune, care nu trebuie însă să ne deruteze: Sf. Trifon nu este, cum s-ar zice, bun la toate. Încă din Renaștere s-a observat (Fr. Rabelais, Henri Estienne) că sfinții vindecă tocmai acele maladii pe care tot ei le «dăruiesc» oamenilor spre a se răzbuna⁷. Astfel, Sf. Trifon având în grija sa *insectele dăunătoare vegetalelor*, devine și patronul celor pe care-i face «să sufere»: viile, livezile și câmpurile.

¹ Adrian Fochi, *Datină și eseuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Ed. Minerva, Buc., 1976, p. 265—266.

² Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I: *Cărnilegile*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Buc., 1898, p. 239.

³ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 335.

⁴ C. Rădulescu-Codin, D. Mihalache, *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele. Culegere din părțile Muscelului*, Tip. «Cooperativa», Buc., 1909, p. 22.

⁵ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

⁶ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 334.

⁷ Claude Gaignebet, Marie-Claude Florentin, *Le Carnaval. Essais de mythologie populaire*, Payot, Paris, 1979, p. 87.

Sfântul Trifon este patronul...

câmp	
livezi	omizi, viermi, lăcuste, gândaci
grădini	
fânețe	
păduri	
vii	
vite	
turme	lupi

În ceea ce privește patronajul lupilor și victimelor lor: vitele, în mod sigur aici avem de-a face cu o contaminare legată de data calendaristică acordată sfântului nostru: 1 februarie. Căci începutul lunii februarie este încadrat în acea adevărată *săptămână a lupilor* care începe la 25 ianuarie (în unele zone 30 ianuarie) și sfârșește la 2 februarie (Stretenia) — Filipii de iarnă⁸. Singura legendă în care Sf. Trifon apare drept patronul lupilor provine din Bucovina⁹ și prezintă motivul sfântului ce hotărăște fiecărui lup hrana în anul care vine¹⁰.

În concluzie, la români *Sf. Trifon este unul dintre patronii insectelor dăunătoare*. Nu vedem deocamdată legătura dintre data calendaristică ce-i este acordată și insecte, care atunci sunt în plin ciclu hibernal, iar abia la 17 martie se crede că Sf. Alexie — Omul cel cald al lui Dumnezeu — „descuie pământul și-i dă căldură de ies toate jigăniile dintr-înșul, iar în Ziua Crucii încuie pământul”¹¹. Prin urmare, patronajul său asupra insectelor nu ne trimite la ciclul sărbătorilor calendaristice¹²; alta trebuie să fie veriga de legătură între sfânt și insecte.

Paradoxal poate, dintre numeroasele legende ale Sf. Trifon, numai o variantă românească (V. R. 16) din județul Covurlui face o aluzie la statutul său de patron al insectelor: curăță pomii de omizi. În schimb, riturile din această zi (1 februarie) o fac cu prisosință: cu agheasma de la Sf. Trifon se alungă orice gânganie¹³ căci „nici o agheasmă nu e așa

⁸ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 253—254.

⁹ Dar nu numai în Bucovina Sf. Trifon este patronul lupilor. El apare în aceeași ipostază și în Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Vezi Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 334; S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 243.

¹⁰ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 244—245.

¹¹ *Ibidem*, vol. II: *Păresimile*, p. 193—194; credința românilor din Udesci.

¹² Vezi și Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Ed. Meridiane, Buc., 1988, p. 99.

¹³ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903, p. 949.

curățătoare¹⁴. Drept urmare, peste tot la români, la 1 februarie preoții sfințesc apă cu care vor fi stropite apoi viile, livezile, grădinile de zarzavat spre a fi ferite de insecte¹⁵. În jud. Constanța (loc. Seimenii Mari) „poporenii aduc la biserică sămânță din fiecare fel. Sămânța se stropește și se ia înapoi. Se ia și câte o sticlă de agheasmă cu care se stropește sămânța de acasă, ce are să se samene; se stropesc grădinile, copacii, viile etc.”¹⁶ Reținem deocamdată că-n Bucovina (loc. Scheia, Soloneț) Sf. Trifon se serbează anume ca să nu se înmulțească insectele dăunătoare și mai ales omizile, iar agheasma sfințită atunci are același rol¹⁷. În concluzie, *Sf. Trifon este pus în legătură cu concepția insectelor, le-împiedică înmulțirea fără număr*, adică le împiedică să devină o adevărată calamitate pentru culturi. Între acestea din urmă și insecte se instituie un echilibru instabil, existând întotdeauna pericolul ruperii echilibrului printr-o înmulțire anormal de mare a insectelor. Înaintea aplicării unei agriculturi moderne, care folosește pesticidele, aproape an de an existau adevărate invazii ale acestor mici rozătoare. Insecta devine astfel simbolul unei sexualități aberante care, dacă nu este controlată poate duce la distrugerea întregii agoniseli a oamenilor dintr-un an. Or, se pare că Sf. Trifon are tocmai rolul acesta de echilibrare a celor două sisteme: controlează înmulțirea insectelor și asigură astfel protecția culturilor. Nu este de mirare atunci că el este de cele mai multe ori asociat cu *lăcustele*, cele mai redutabile în privința voracității și a capacității de înmulțire și deci, simbolul prin excelență a ceea ce am numit *sexualitatea aberantă a insectelor*. Prin urmare, Sf. Trifon are la nivelul insectelor o acțiune castratoare.

Cultura populară română cunoaște numeroase legende¹⁸ ale Sf. Trifon, ca și cea bulgară de altfel. Ele alcătuiesc, într-un fel, un trunchi comun de credințe și reprezentări, pe care însă accentele se pun diferit la nordul și la sudul Dunării. Dar să nu anticipăm.

Deocamdată am depistat publicate 18 variante românești ale legendei Sf. Trifon (vezi Anexele), iar studiul citat al d-nei Assia Popova ne prezintă 7 variante bulgărești. Studiul lor comparativ nu poate fi decât instructiv.

Toate variantele bulgărești ni-l prezintă pe Trifon ca fiind un proprietar de viță-de-vie care în dimineața primei zile de februarie pornește spre via sa spre a începe tăiatul. Invariabil, el sfârșește prin a-și tăia nasul cu cosorul de vie în urma unui conflict cu Fecioara Maria care mergea cu pruncul Isus la biserică pentru molitva de dezlegare (40 de zile după 25 decembrie este chiar 2 februarie — Stretenia). Evenimentele se petrec totuși la 1 februarie, deci Sfânta Fecioara pornește cu o zi în avans, nerespectând intervalul de 40 de zile fixat de tradiție pentru acordarea molitvei de dezlegare. În numeroase variante însă nu ajunge în aceeași zi la biserică, căci Trifon intervine: (V. B. 3).

¹⁴ *Ibidem*, p. 950.

¹⁵ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 245—246; C. Rădulescu-Codin, D. Mihailescu, *op. cit.*, p. 22; Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 335.

¹⁶ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 335.

¹⁷ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 245.

¹⁸ De fapt mai degrabă mituri etiologice.

„Sfânta Fecioară în loc să meargă la dezlegare cum cere obiceiul la 2 februarie, decide să meargă la 1 februarie, adică cu o zi mai devreme. Ea se gătește, își împletește cosițele, îl ia pe copilul Isus și pornește spre biserică.

Pe drum este ajunsă de Sf. Trifon, care în aceeași zi hotărâse să înceapă tăiatul viei. Când o văzu pe Sfânta Fecioară și cum era puțin rudă cu ea, nu se putu abține să nu-și bată joc de ea:

«Maria! Iată cățeaua cu cățelul său, iat-o cum își târăște după ea bastardul! Unde mergi? Unde este tatăl acestui copil?» Spuse aceste cuvinte și se îndepărtă.

Fecioara Maria, mâhnită de aceste cuvinte, de lucrurile pe care oamenii le gândeau și spuneau despre copilul său, hotărî să nu mai meargă la biserică. Pe drumul de întoarcere, trecând prin fața casei lui Trifon, o vede pe sora lui, o cheamă și-i zise: «Draga mea, ia sare și carpe și du-i-le lui Trifon, căci și-a tăiat nasul cu cosorul»¹⁹.

Continuarea legendei o avem într-o altă variantă (V.B. 1) unde însă locul surorii sfântului este luat de soția sa:

„Soția îngrozită alergă la vie unde își găsi soțul teafăr și nevătămat.

Trifon, mirat, o întreabă despre venirea ei neașteptată și femeia îi povestii vorbele Fecioarei.

— Maria, mincinoasa, ți-a spus gogoși! se indignă Trifon. Nu sunt nebun! Știu cum să tai vița! Fac «așa» și nu «așa».

Spunând acestea el își tăie nasul. Câtiva stropi de sânge căzură la rădăcina butucului pe care tocmai îl tăia.

De atunci înainte, la Sf. Trifon se taie de trei ori câte trei vițe de la trei butuci din vie, vărsând vin la rădăcina lor».

Textul din urmă este de neînțeles, remarcă Assia Popova, dacă nu avem și o perspectivă gestuală: spunând „așa» povestitorul care ține în mână un cosor imaginar, îl deplasează orizontal, în timp ce pronunță «și nu așa» el ridică brusc cosorul pe verticală și-si... «taie nasul»¹⁹. Aceste gesturi se înscriu în sistemul gestual al popoarelor balcanice unde afirmația este exprimată printr-o mișcare orizontală a capului²⁰, pe când negația printr-una verticală²¹. Măcar din punctul acesta de vedere putem spune că noi, românii, nu suntem balcanici. Sistemul nostru gestual al afirmației și negației este invers decât cel balcanic, deci se suprapune peste cel occidental: mișcare verticală a capului pentru afirmație și miș-

¹⁹ Assia Popova, *Ni chair, ni poisson: Tryphon le coupé*, în „Cahiers de littérature orale”, 1977, nr. 3, p. 25.

²⁰ La unul dintre cursurile sale profesorul Pompiliu Teodor ne povestea cum un mare istoric turc întrebat în Occident care ar fi deosebirea dintre occidentali și turci, ar fi răspuns că deosebirea este atât de mare încât dacă în Turcia când spui «da» miști capul pe orizontală, iar când spui «nu», pe verticală, în Occident se face invers.

²¹ Assia Popova, *Art. cit.*, p. 25.

care orizontală pentru negație. O dovedește și una din variantele românești ale legendei (V.R. 18):

„Pe când *Triful* tăia niște coceni de porumb trecea Sf. Fecioară pe acolo, la care a tușit *Triful*. Sf. Fecioară se întâlnește cu soția lui și-i spune să ia sare și cârpă și să se ducă la bărbatul său: *Triful* și-a tăiat nasul.

Ducându-se acolo, *Triful* nu-și tăiasse nasul și a răs când i-a spus cele spuse de Fecioara Maria și zise: «Cum să-mi tai nasul, când eu *tai de jos în sus* (s.n. afirmația, corect tehnologic), iar *nu așa* (s.n., negație, incorect tehnologic→mutilare)?» Când vru să arate cu secera pe nas, își reteză nasul“.

Așa cum spuneam, în majoritatea variantelor, atât românești cât și bulgărești, în urma intervenției lui Trifon, Fecioara Maria nu mai merge pentru molitva de dezlegare la 1 februarie (39 de zile după Crăciun), ci a doua zi, cedându-i lui Trifon prima zi a lunii. Se produce o inversiune cu o zi a sărbătorilor în cauză. Totuși, o variantă românească (V.R. 3) încearcă o raționalizare a motivului: Fecioara Maria pornește spre biserică cu o zi înainte de vremea convenită pentru că biserica era departe. Deci, contradicția dintre datele tradiției și faptele prezentate de legendă era conștientizată de naratori.

Legende românești ale Sf. Trifon prezintă, prin comparație cu cele bulgărești, o mai mare variabilitate tipologică²²:

Tipul I (vezi V.R.1, V.R.17, V.R.18). Este întâlnit în sudul țării și într-o variantă macedo-română (V.R. 17). Aceste variante interferează în numeroase privințe cu legendele bulgare. În primul rând *este păstrat motivul conflictului dintre sfânt și Maica Domnului și consecințele sale* — *automutilarea*, chiar dacă tragedia nu se mai petrece cu ocazia tăierii viței și deci, instrumentul mutilării nu mai este cosorul (cu excepția V.R. 17 — absolut identică cu versiunile bulgărești).

Tipul II (vezi V.R.2, V.R.7, V.R.10). Variantele acestui al doilea tip par a avea o origine livrescă, cu toate că valorifică *motivul specific românesc al legendei Sf. Trifon: nebunia sfântului*. Aici legenda ne coboară pe firul istoriei până în timpurile biblice. Trifon apare fie (V.R. 7) ca un creștin persecutat de păgâni care spre a scăpa din temniță se prefacă nebun, fie (V.R. 2), (V.R. 10) ca un mare dregător evreu din Ierusalim care pentru a o salva pe Maica Domnului din primejdia de a-i fi ucis pruncul pe drumul către templu se prefacă nebun (V.R. 10) sau este înnebunit de Dumnezeu (V.R. 2). Astfel Isus este salvat.

Tipul III (vezi V.R.3, V.R.4, V.R.5, V.R.6, V.R.8, V.R.9, V.R.11, V.R. 13, V.R. 14, V.R. 15, V.R. 16) prezintă, am putea spune, modelul tipizat al legendei românești. Toate aceste variante au două motive comune:

²² Aceasta poate și pentru simplul motiv că nu am avut acces decât la 7 variante din Bulgaria, existând fără îndoială mult mai multe.

— conflictul (insultă involuntară sau voită) dintre Maica Domnului (totdeauna pe drumul către biserică unde urma să obțină molitva de dezlegare) și Trifon;

— consecințele acestui conflict sunt înnebunirea lui Trifon în urma blestemului Sfintei Fecioare și inversarea zilelor de sărbătoare: Sf. Trifon (1 februarie) și apoi Întâmpinarea Domnului (2 februarie).

În consecință, la români Sf. Trifon este sfântul nebun, cel ce poate «dărui» această boală, dar și cel care o vindecă²³.

Adăugăm că în tradiția românească mai există un cuplu de sfinți — Sava și Varvara — care își dispută întâietatea în privința datei sărbătoririi lor. Situația este însă inversă decât cea dintre Trif și Maica Domnului. De data aceasta, Sf. Varvara (4 decembrie) „il pune la respect“ pe Sf. Sava (5 decembrie), care se vede silit să o lase să treacă înaintea sa²⁴. Poate nu este întâmplător că de fiecare dată motivul *conflictului calendaristic* dintre noi sfinți (unul masculin, celălalt feminin) este combinat cu motivul automutilării unuia dintre ei. Căci despre Sf. Varvara în Bucovina se povestește că atunci când Sf. Sava i-ar fi spus că are ochi frumoși ea și-ar fi scos ochii cu suveica și ar fi rămas oarbă²⁵. Sau, să fie vorba despre un simplu motiv hagiografic?

La întâlnirea anotimpurilor

Începutul lunii februarie este momentul când, după credințele populare, se întâlnește iarna cu vara²⁶, fără însă ca în mod obligatoriu să sfârșească un anotimp sau să înceapă celălalt.

Calendarul popular, în întreaga Europă se divizează în perioade succesive de patruzeci de zile (cu aproximație 6 săptămâni). Acest interval reprezintă o lună și jumătate; cu alte cuvinte, pornind de la o lună plină ajungem după 40 de zile la o lună nouă, și invers²⁷. Este bine cunoscut rolul pe care-l joacă intervalul de 6 săptămâni în credințele populare: după naștere, molitva de dezlegare se face la 40 de zile; sufletul omului mort rățăcește încă 40 de zile prin locurile pe unde a trăit și numai apoi pornește către cer; cele mai importante posturi de peste an durează tot 6 săptămâni. Intervalul acesta lunar s-a infiltrat atât de bine sistemului numerologie popular încât îl găsești undă nici nu te-ai gândi. Astfel, se spune că îngerul păzitor al omului „fuge 40 de zile de cel ce mănâncă nespălat, cum și de cel ce mănâncă fructele *cacadărului* — trandafirul sălbatic — tot pentru timp de 40 de zile, căci ghimpii *cacadărului* seamănă cu *câncile* diavolului²⁸“. Și exemplele ar putea fi înmulțite.

²³ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. I, p. 242—243; Elena Niculiță-Voroncea, *op. cit.*, p. 949—950; S. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Buc., 1904, p. 76.

²⁴ Elena Niculiță-Voroncea, *Studii în folclor*, vol. I, Tip. G. A. Lăzăreanu, Buc., 1908, p. 79.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, ed. cit., p. 246; Elena Niculiță-Voroncea, *Datinile și credințele...*, ed. cit., p. 950.

²⁷ Claude Gaignebet, Marie-Claude Florentin, *op. cit.*, p. 29.

²⁸ Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, vol. I, Librăriile Soccec & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, Buc., 1916, p. 34.

Primele două zile ale lunii februarie sunt un moment prielnic pentru divinații meteorologice căci atunci vremea este pe dos: „luna februarie îngheață dacă găsește dezghețat, și dezgheață dacă găsește înghețat”²⁹. Mai precis, în Bucovina se credea că dacă în ziua de Sf. Trifon nu este zăpadă atunci se va pune, iar dacă este, atunci se va topi³⁰. Asemeni pentru ziua de Stretenie³¹.

Am văzut deci, că atât la nivelul legendei, cât și al divinațiilor meteorologice începutul lunii februarie este momentul întâlnirilor³² (Fecioara Maria/Sf. Trifon; iarna/vara) și al inversiunilor (ziua Sf. Trifon înaintea zilei Sfintei Fecioare; dacă nu este zăpadă se va pune, iar dacă este se va topi), o lume pe dos și de aici, poate, nebunia ce o caracterizează.

Într-un același cadru al lumii pe dos, deci al inversiunilor, se prezintă și ieșirea ursului din bârlog la Stretenie (Ziua Ursului) căci se credea că în această zi, între orele 9 și 10 ursul iese din vizuină și începe a „juca jur împrejur, ca-ntr-o arie (...). Și dacă în această zi (...) e senin și soare și ursul își vede umbra atunci se bagă iarăși în peștera sa și mai doarme într-însa încă 6 săptămâni, prevestind prin aceasta cum că atâtea săptămâni are să mai țină iarna (...) iar dacă afară e înnorat (...) și din cauza aceasta nu-și vede umbra, atunci nu se vără mai mult în vizuină, ci rămâne afară, prevestind prin aceasta că iarna va înceta”³³.

Nu vom înțelege însă comportamentul ursului dacă nu luăm în calcul fazele lunii și aceasta ne trimite în mod automat la calculul pascal. Paștele este sărbătorit totdeauna în Duminica ce urmează primei luni pline, care apare după echinocțiul de primăvară (21 martie)³⁴ și deci trebuie să se încadreze în intervalul 22 martie — 25 aprilie³⁵. Dacă avem în vedere anul anterior (Paștele este cel mai devreme posibil) postul va începe cu 40 de zile mai înainte, adică la 9 februarie. În țările ortodoxe Postul Mare are o structură specială: este alcătuit din 7 săptămâni și debutează cu o săptămână în care numai carnea este interzisă. Consumul celorlalte produse de origine animală (ouă, lapte)³⁶ dimpotrivă, este recomandat. Din acest motiv săptămâna în cauză este numită *Săptămâna Albă* sau *Săptămâna Brânzei*³⁷. Cu toate acestea, denumirea Postului Mare

²⁹ Idem, *Văzduhul după credințele poporului român*, Librăriile Sococ & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, Buc., 1916, p. 10.

³⁰ S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, ed. cit., p. 246.

³¹ *Ibidem*.

³² Numele sărbătorii de la 2 februarie, în românește Stretenie sau Stratenie derivă din slavul *Sretenie* („întâlnire”) și care, la rândul său nu este decât traducerea termenilor *hypapante* (grec), *obviatio* (latin) prin care Biserica primitivă desemna sărbătoarea de la începutul lunii februarie. După Marianne Mesnil, Assia Popova, *Saint André, l'ours et le cornouiller*, în „Revue de Mythologie française”, 1993, p. 8, 17. Nu avem restul datelor pentru că suntem numai în posesia unei copii a studiului fără indicații bibliografice complete.

³³ S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, ed. cit., p. 249.

³⁴ Ovidiu Văduvescu, *Studiu asupra datei Paștelui*, în „Anuarul Astronomic '93”, Ed. Academiei Române, Buc., 1992, p. 271.

³⁵ Louis Molet, *L'année sacrale, la fête et les rythmes du temps*, în „Histoire des mœurs”, tom I, col. «Encyclopédie de la Pléiade», Gallimard, Paris, 1990, p. 348.

³⁶ Assia Popova, art. cit., p. 46—47.

³⁷ S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, ed. cit., p. 114.

la români este echivalentul cuvântului latin *quadragesima*: *Păresimi, Părese*³⁸ (evident de la 40). În concluzie, în anul anterior postul începe de fapt tocmai în perioada de care ne ocupăm: 1—2 februarie³⁹, ceea ce corespunde *lunii vechi* (la 9 februarie — 40 de zile înainte de 22 martie — va fi lună nouă). Adică, în mod normal, o *perioadă fertilă care favorizează înmulțirea ca număr*.

Anticipând din nou, atunci când analizăm influența lunii vechi din 1—2 februarie asupra sexualității ajungem din nou în lumea pe dos/nebună ce caracterizează perioada. În ziua de Stretenie se zice că „nu se cade să doarmă mirele cu mireasa, nici bărbatul cu femeia, nici vitele nu se dau atunci la înmulțit”⁴⁰. Săptămâna Brânzei (1—7 februarie) în unele părți din Muntenia, Banat (influență dinspre folclorul șvăbesc) și Transilvania (influență dinspre folclorul săsesc și maghiar⁴¹) este numită Săptămâna Nebunilor pentru că „în această săptămână numai nebunii pornesc a se însura, proștii și urâții satelor abia acum dau zor să se căsătorească, pe când toți cei cuminți (...) s-au înșurat deja cu mult înainte”⁴². După o informație din Orlat (zona Sibiului) în Săptămâna Nebunilor „nu e bine să se însoare oamenii”⁴³. Lucrurile par a fi clare: *zilele de 1—2 februarie sunt induse într-o perioadă sterilă ca și când, locul lunii vechi ar fi fost luat de o lună nouă*.

Prin jud. Muscel o legendă povestește:

„Când a ieșit Maica Precista la biserică, cu domnul Hristos, el era de 5 săptămâni și trei zile. Biserica era cam departe și calea grea. Ar fi dorit Fecioara să iasă la biserică într-ascuns: să n-o vadă și să n-o știe nimeni.

În drumul ei însă, uite un cioban cu turma lui de oi. Pe când trecea Fecioara, ciobanul era sus într-un corn; și fără să-i bagă ea de seamă, o dată a cântat: «Cucu!» așa de tare că Fecioara s-a speriat și uitându-se în sus, a zărit pe cioban, pe o cracă de pom. De necaz, cică i-ar fi zis: «Blestemat să fii tu; și să te faci urs, să se sperie lumea de tine». Cornului i-a zis: «să înflorești înaintea tuturor și să te coci al din urmă»; iar oilor: «Să vă mănânce câinii lui Petre pe toate, și să nu zbierați»⁴⁴.

Acest nou personaj — cornul — este un adevărat deviant vegetal, un copac pe dos: sub aparență sa fragilă se ascunde o constituție foarte solidă, lemnul său fiind la fel de dur ca și ... cornul de animal⁴⁵, iar ciclul său vegetativ este de-a dreptul aberant: înmugurirea este precoce, își deschide florile înaintea apariției frunzelor (februarie—martie), dar

³⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 212.

³⁹ Vezi și Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 183.

⁴⁰ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele...*, ed. cit., p. 951.

⁴¹ Ion Șeulean, *Un segment al calendarului popular*, în „Pagini transilvane”, nr. 1, 1993, p. 158.

⁴² S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, ed. cit., p. 256.

⁴³ I. Mușlea, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*, Ed. Minerva, Buc., 1970, p. 357.

⁴⁴ C. Rădulescu-Codin, D. Mihalache, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁵ Marianne Mesnil, Assia Popova, *art. cit.*, p. 1.

fructele sale — coarnele — se maturizează printre ultimele (a doua jumătate a lunii octombrie)⁴⁶. Astfel că devine prin excelență arborele care înșală. La români, cel înșelat este țiganul (deviantul social)⁴⁷ care devine din înșelător, înșelat. O legendă spune că atunci când Dumnezeu a împărțit pomii, țiganul și-a ales cornul, văzând că înflorește cel dintâi, dar, în cele din urmă se căiește: „Haoleu ce neam de pom mi-am luat și eu; pom—nepom; înflorește cel dintâi și se coace al din urmă”⁴⁸.

În Serbia, cel înșelat este ursul căci se spune că la 2 februarie el iese prima oară din bârlog și este foarte infometat. Se uită în stânga, se uită în dreapta și vede cornul înflorit. Atunci gândește în sinea sa: «Dacă a înflorit, înseamnă că în curând o să aibă și fructe». Se așează sub corn și așteaptă, însă nădejdlile sale sunt repede spulberate: fructele nu se coc degrabă. Ursul, supărat, zdrobește cornul și de atunci arborele a rămas scund⁴⁹.

În legenda musceleană toate personajele (cu excepția Maicii Domnului) sunt în contratimp: ciobanul iese deja cu oile (începutul anului pastoral este Sângeorzul) și imită cântecul cucului (începe a cânta la Buna-Vestire) ca să nu mai vorbim de corn. Iar ursul în care este transformat ciobanul, va da sau nu semnalul verde primăverii, inversând la rândul său starea meteorologică din ziua de 2 februarie (soare/cald→iarnă; înnorat/frig→primăvară).

O altă variantă a acestei legende, din Nerej de astă dată, este «în contratimp» cu logica, fiind contaminată cu motivul inversiunii zilelor de sărbătoare ale personajelor care patronează primele două zile din luna februarie. Parcă vrea să ne atragă atenția că însăși Maica Domnului în legendele Sf. Trifon este în contratimp, pornește spre biserică cu o zi mai devreme.

„Sfânta Fecioară mergea pe drum. Și o fată care era ascunsă în spatele unui corn a strănutat atunci când Sfânta Fecioară a trecut prin fața copacului. Când a văzut-o Maica Sfânta i-a zis: «Fie astăzi ziua ta!»⁵⁰.

Tot din Nerej a fost culeasă o altă versiune a acestei legende etiologice:

„Era o fată care pentru a face o soție s-a ascuns și a strănutat, Ca să vadă dacă o să-i fie frică (Maicii Domnului). Fecioara Maria mergând, a tresărit. Și-a aruncat privirea în urmă și a zis: «Fii blestemat cornule, să înflorești primul și fructele tale să se coacă ultimele!»⁵¹.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Cornul în tradiția populară românească este arborele țiganului. După Tony Brill, *Legende populare românești*, Ed. Minerva, Buc., 1991, p. 243—244.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Marianne Mesnil, Assia Popova, *art. cit.*, p. 10.

⁵⁰ * * * Nerej, un village d'une région archaïque, vol. II, Institut de Sciences Sociales de Roumanie, Bucarest, 1939, p. 98 (trad. n.).

⁵¹ Ibidem (trad. n.).

Toate datele prezentate până acum sunt în concordanță, evidențiind statutul mitologic al zilelor de 1—2 februarie: perioadă a inversiunilor și a întâlnirilor, o lume pe dos, aberantă și deci nebună (vezi tabelul nr. 2).

Nimic nu este întâmplător, nici la nivelul legendelor, nici la cel al pronosticurilor meteorologice. Acum, parcă firul linear al timpului calendaristic ar face o buclă, iar cursul firesc al lucrurilor ar bascula către lumea copilăriei (cum a numit-o Claude Gaignebet), a carnavalului. Să nu uităm că ziua de 2 februarie (în anul anterior) este începutul carnavalului⁵² cu cortegiile sale de travestiți și nebuni.

Întâlniri	Inversiuni
Fecioara Maria și Trif	ziua Sf. Trifon e înaintea Întâmpinării Domnului
Fecioara Maria și cornul	Cornul înflorește primul, dar fructifică ultimul
iarna și vara	
Pronosticuri meteorologice	îngheață dacă este dezghețat și dezgheață dacă este înghețat
Luna februarie	
Sfântul Trifon, Stretenie	îngheață dacă este dezghețat și dezgheață dacă este înghețat
Ursul (2 februarie)	soare / căldură → iarnă innorat / frig → primăvară
Fazele lunii (1 -2 februarie)	Perioadă sterilă → lună nouă,
Lună veche → perioadă fertilă	

Sfântul Trifon și divinitățile automutilate

Legende populare despre Sf. Trifon nu preiau nimic din hagiografia sfântului⁵³, astfel încât el devine pe de-a-ntregul o creație a culturii țărănești, perfect integrat fondului de credințe și reprezentări ale

⁵² După calculul lui Claude Gaignebet, fals din punct de vedere matematic, dar adevărat prin logica tradițiilor ce se desfășoară acum. Vezi Claude Gaignebet, Marie-Claude Florentin, *op. cit.*, p. 19; Assia Popova, *art. cit.*, p. 60.

⁵³ S. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului*, ed. cit., p. 73.

acesteia. Dar, de multe ori, manifestările culturii amintite sunt moșteniri ale unor vremuri de mult trecute.

Dacă până acum am încercat să surprindem atemporal logica manifestărilor de cultură țărănească, aceasta nu înseamnă că trebuie exclusă o investigație de tip diacronic, care nu prezintă nici mai multe dificultăți și nici mai multe riscuri decât cea folosită până acum.

Studiind configurația mitologică a Sf. Trifon la bulgari⁵⁴, Galina Valchinova crede că sub această figură creștină se ascund funcțiunile și caracterul unei divinități trace de tip dionisiac⁵⁵.

Ceea ce frapează în legendele bulgare ale Sf. Trifon, dar și în cele românești — variantele tipului I, este automutilarea sfântului, mutilare calificatoare cum ar denumi-o George Dumézil⁵⁶: „La multe popoare indo-europene și la altele, un personaj uman sau divin se află abilitat sau confirmat în misiunea sa specială prin pierderea organului care, în mod normal ar trebui să-i fie instrumentul, pierderea fiind fie reparată prin restituire sau prin grefarea unui organ superior, fie doar compensată mistic⁵⁷. Astfel, mitologiile popoarelor indo-europene cunosc o multitudine de personaje mutilate.

În India, Bhaga, care împreună cu Aryaman formează cuplul zeităților suverane minore asociate lui Mitra, are în grija sa distribuția și folosirea bunurilor pământești⁵⁸. Fiind un zeu care distribuie „este apropiat de noțiunile de noroc și de soartă“. În consecință, credințele populare ni-l arată ca fiind orb⁵⁹.

Și mitologia scandinavă cunoaște un zeu marcat de o mutilare calificatoare: Odinn, zeul suveran de tip Varuna, adică zeul vrăjitor, omniprezent și omniscient. Această știință magică a dobândit-o printr-o mutilare: „și-a pus unul din ochii trupești într-un izvor miraculos⁶⁰. Drept urmare, apare sub înfățișarea unui bătrân chior, pe jumătate ascuns sub o pălărie și învelit într-o mantie de un albastru închis. Unul dintre epitetele sale este „străinul chior⁶¹.

Din exemplele de mai sus nu trebuie să înțelegem că cea mai frecventă mutilare este pierderea unui ochi: scandinavul Tyr își pierde mâna⁶², ca și romanul Mucius Stângaciul⁶³. Iar mutilarea nu este totdeauna dorită: Tyr și Mucius recurg la ea într-o situație disperată, dar Bhaga își pierde ochiul într-un accident liturgic. Situațiile sunt diferite, constant este faptul că mutilarea nu este întâmplătoare.

⁵⁴ În Bulgaria Sf. Trifon este insistent asociat cu viața de vie.

⁵⁵ Galina Valchinova, *La menace rituelle et la taille de la vigne à la Saint-Triphon*, în „Les Plantes et les Saisons. Calendriers et Représentations“, textes réunis et présentés par Marianne Mesnil, L'Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles, 1990, p. 147.

⁵⁶ Georges Dumézil, *Mit și epopee*, Ed. Științifică, Buc., 1993, p. 105.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Idem, *Les dieux des indo-européens*, P.U.F., Paris, 1952, p. 54.

⁵⁹ Idem, *Mit și epopee*, ed. cit., p. 105.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 303—304.

⁶¹ Idem, *Mythes et dieux des Germains. Essais d'interprétation comparative*, P.U.F., Paris, 1939, p. 28—29.

⁶² Idem, *Mit și epopee*, ed. cit., p. 304.

⁶³ *Ibidem*, p. 303.

Pentru a putea depista care este locul Sf. Trifon în economia funcțiilor divine, va trebui deci să studiem simbolismul nasului. Încă din Evul Mediu și Renaștere nasul este simbolul falusului. În secolul al XVI-lea, un medic vestit în epocă afirma în una din lucrările sale că după dimensiunile și forma nasului se poate deduce mărimea și potența organului genital masculin⁶⁴. Cum nasul este simbolul organului viril, gura devine simbolul organului genital feminin, și aceasta din culturile Africii negre⁶⁵ până în cea contemporană urbană⁶⁶. Nu este de mirare atunci că și în cultura tradițională românească nasul și gura capătă aceleași valențe simbolice. Confirmarea vine dinspre practicile de aflare a sexului viitorului copil: gravidei (fără să știe) i se presară sare pe cap și dacă se atinge mai întâi cu mâna la gură, atunci o să nască o fată, dar de va atinge nasul, atunci va naște băiat⁶⁷. Aceeași credință se întâlnește și la bulgari⁶⁸.

Prin urmare, Sf. Trifon devine un sfânt fertilizator și fecundant, o zeitate încadrabilă funcțiunii a treia dumeziliene. De aici și interdicția de participare a femeilor la ritul pe care l-am analizat. În Bulgaria însă, s-au păstrat variante ale obiceiului ce trimit mai clar către un cult falic. Astfel, în Rodopii Orientali cei care realizau tăierea rituală își scoteau cămașa din pantaloni și-o lăsau să fluture deasupra centurii. Această din urmă acțiune are o conotație sexuală, dovedită și de ambiguitatea cuvântului bulgar *razpasvam*—*razpasvane* care înseamnă în același timp «a-și da jos centura» dar și «a se destrăbăla»⁶⁹. În plus, acțiunea de tăiere sau amenințarea cu tăierea are un efect fertilizator, cel puțin în lumea vegetală, iar practica agrotehnică de tăiere a viței-de-vie și a pomilor fructiferi își are rădăcinile în acest strat arhaic de credințe și reprezentări.

Cum explicăm atunci faptul că Sf. Trifon, fertilizator și fecundant, are sub patronajul său insectele și, după cum am dovedit mai sus, el temperează sexualitatea aberantă a acestora? Fiind un sfânt viril și, în același timp, având în grija sa ființele cele mai prolifiche ale regnului animal, este și normal ca să se poată acționa în plan sexual atât într-un sens cât și în celălalt. Adăugăm în încheiere că ziua în care este serbat, 1 februarie, se înscrie într-o perioadă pe dos: sterilă când normal ar fi trebuit să fie fertilă și, continuând într-o aceeași logică, sfântul viril atunci are un rol sterilizant în loc de fecundant.

⁶⁴ M. Bahtin, *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și Renaștere*, Ed. Univers, Buc., 1974, p. 345.

⁶⁵ Jocelyne Bonnet, *Histoire de l'hygiène et de la toilette corporelles*, în „Histoire des mœurs”, tom I, ed. cit., p. 668.

⁶⁶ O asemenea valorizare simbolică a gurii am putut-o remarca într-o discuție auzită întâmplător pe stradă.

⁶⁷ Elena D. O. Sevastos, *Literatură populară*, vol. II, Ed. Minerva, Buc., 1990, p. 134.

⁶⁸ Assia Popova, *art. cit.*, p. 30.

⁶⁹ Galina Valchinova, *art. cit.*, p. 148.

Legendele Sfântului Trifon

- Varianta nr. 1 (V.R.1): în C. Rădulescu-Codin, D. Mihalache, *op. cit.*, p. 23.
 V.R.2: în S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, ed. cit., p. 239—240.
 V.R.3: în *Ibidem*, p. 240.
 V.R.4: în *Ibidem*, p. 241.
 V.R.5: în *Ibidem*.
 V.R.6: în *Ibidem*, p. 241—242.
 V.R.7: în *Ibidem*, p. 242.
 V.R.8: în Idem, *Legendele Maicii Domnului*, ed. cit., p. 77—78.
 V.R.9: în *Ibidem*, p. 77.
 V.R.10: în *Ibidem*, p. 74—75.
 V.R.11: în *Ibidem*, p. 77.
 V.R.12: în *Ibidem*, p. 78—80.
 V.R.13: în Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele...*, ed. cit., p. 949.
 V.R.14: în *Ibidem*.
 V.R.15: în *Ibidem*.
 V.R.16: în Tudor Pamfile, *Sărbătorile de toamnă...*, ed. cit., p. 6—7.
 V.R.17: în *Ibidem*, p. 7—8.
 V.R.18: în Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 335.

Legendele bulgărești ale Sfântului Trifon

- Varianta nr. 1 (V.B.1): în Assia Popova, *art. cit.*, p. 24.
 V.B.2: în *Ibidem*, p. 25.
 V.B.3: în *Ibidem*, p. 26—27.
 V.B.4: în *Ibidem*, p. 28.
 V.B.5: în *Ibidem*.
 V.B.6: în *Ibidem*, p. 29.
 V.B.7: în *Ibidem*, p. 43—44.

LES FÊTES D'HIVER DANS LES TRADITIONS ROUMAINES: SAINT-TRIFON

(Résumé)

Cet ouvrage-ci se propose d'établir les coordonnées mythologiques de Saint-Trifon qui est le patron de champs, des verges, des jardins, des prés, des forêts et des vignes, ces dernières défendues par lui contre les chenilles, les vers et les sauterelles. Il règne aussi sur les bêtes surtout les loups et en conséquence sur les vaches et les troupeaux.

La culture populaire roumaine connaît de nombreuses légendes sur Saint-Trifon.

Le jour où l'on fête ce saint est le 1 février.